

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 144 2023

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2024 och för recensioner 1 september 2024. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–43–8

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2024

för allt handlar om individens behov, av egna rutiner, egna ting och just avskildhet. Men faktum är att romanerna förmår omfatta en större komplexitet än så. De visar också hur total autonomi inte fungerar om det ska vara möjligt att släppa in och hålla kvar andra människor i ens liv. Cecilia i *Pennskaftet* blir betydligt mer social och utåtriktad när hon väl har en egen våning. Då får hon också energi att ägna sig åt rösträttsarbetet. Pennskaftet behöver å sin sida rucka lite på självständighetsprinciperna för att kunna bygga upp ett gemensamt hem med Dick, som är den drivande parten. Karl-Artur i *Charlotte Löwensköld* och *Anna Swärd* vill hjälpa och frälsa människor, men klarar samtidigt inte av ett normalt familjeliv med stöjande barn. I stället är det hans maka Anna som förverkligar idealen av enkelhet och social uppoffring. I *Mor gifter sig* gör Mias styvfar Albert sina försök att inordna sig i kärnfamilj och strävsamhet men glider i långa perioder i väg i missbruk och otrohet, vilket Hedvig och Mia får lida för. Här tematiserar hemskildringarna motstridiga ideal och förväntningar hos karaktärerna kring individuell frihet kontra gemenskap med och anpassning till andra.

Dessa invändningar till trots måste det framhållas att Sara Pärssons doktorsavhandling *Ta sig hem* är en osedvanligt genomarbetad och läsvärd studie, som öppnar ett nytt forskningsfält i svensk litteraturvetenskap. *Hemmet* är det övergripande perspektivet och centrala begrepp och problemställningar tas från fältet *rumsliga litteraturstudier*. Men undersökningen hämtar också teoretisk inspiration från en rad andra håll. En av avhandlingens många styrkor ligger just i den produktiva och klargörande dialogen mellan återkommande relevanta begrepp och iakttagelser kring de skönlitterära texterna. En annan styrka återfinns i den noggranna och relevanta kontextualiseringen – i det tidiga 1900-talet, de valda författarskapen, tidigare forskning och i de återopade verken. Avhandlingen är också, vilket förtjänar att påpekas, ett viktigt bidrag i historieskrivningen kring svensk kvinnolitteratur, som så ofta haft just hemmet som primär skådeplats.

Urvalet gällande period, författare, verk och specifika episoder kan, vilket betonats ovan, diskuteras och i viss mån ifrågasättas, och så måste det i någon mån vara. Det väsentliga är att Pärssons analyser öppnar nya betydelseskikt i de aktuella romanerna. Därigenom lyckas hon också visa på det rumsliga litteraturstudiets förmåga att utvinna ny kunskap ur prosalitteraturen.

Pärsson är tydlig med att fortlöpande beskriva

vad hon vill göra i sina analyser, varför och med vilka resultat. Däremot är avhandlingen fåordig i beskrivningen av själva arbetssättet – en problematik som i hög grad präglar ämnet. Den metodpluralism som i allt högre grad formar dagens litteraturvetenskap är onekligen spännande och produktiv, men kräver också en ökad tydlighet där de analytiska verktyg som brukas verkligen blir synliggjorda.

Ändå råder det ingen tvekan om att Pärsson förmår visa hur produktiv den valda ingången är. Efter den här avhandlingen kommer vi att läsa hemmen i romanlitteraturen på ett annat sätt, och med en annan uppmärksamhet. Sara Pärssons arbete är nämligen sammanfattningsvis ett gott exempel på vad litteraturvetenskapen kan vara och åstadkomma när den är som bäst. Studien analyserar ett antal i och för sig välkända och till synes grundligt beforskade verk. Men den gör det med en annan optik och frigör därigenom nya betydelseskikt. *Att ta sig hem* förändrar synen på de aktuella verken och utökar i förlängningen även vårt ämnes verkningsradie och relevans.

Åsa Arping

Casper Virkkula, *Minnets fosterland. Tid och teknik hos Atterbom, Geijer och Stagnelius* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 52). Uppsala universitet. Uppsala universitet: Litteraturvetenskapliga institutionen. Uppsala, 2022.

Med avhandlingen *Minnets fosterland* sällar sig Casper Virkkula till den växande skara forskare som intresserat sig för romantiken och idén om minnet. Även författarna som studeras – Per Daniel Amadeus Atterbom (1790–1845), Erik Gustaf Geijer (1783–1847) och Erik Johan Stagnelius (1793–1723) – hör till det svenska romantikstudiets kanoniska kärntrupp. Icke desto mindre är Virkkulas bok en mycket originell studie, något som dels har att göra med undersökningens materialval och filosofiska ambitioner, dels med författarens personliga investering i ämnet. Centrala frågor för romantikens poeter, till exempel hur förnimmelsen av det eviga eller gudomliga ska kunna återges i dikten, framstår hos Virkkula som reella problemställningar snarare än historiska kuriositeter. Till exempel kan han tala om ”den (hittills) till synes olösliga svårigheten att det eviga måste för-

mås att när-vara i tiden *genom* tiden” (s. 338). Här och på andra ställen får man känslan av att *Minnets fosterland* egentligen bör läsas som romantisk skrift i egen rätt. Samtidigt som Virkkulas undersökning vittnar om ett innerligt sökande, på gott och ont författad med en egensinnig visionär kraft och teoretisk vokabulär, placerar sig boken tydligt i en litteraturhistorisk tradition med långa detaljkommentarer till den tidigare forskningen. I båda fallen rör det sig om en framställningsform som ställer betydande krav på mottagaren. Detta beror delvis på resonemangens höga grad av komplexitet, men också på en språkbehandling som stundvis försvårar läsningen. Min största invändning mot *Minnets fosterland* handlar just om bokens begränsade tillgänglighet: trots att det bakomliggande tankearbetet uppvisar en osedvanlig skärpa kan enskilda passager även vid upprepad läsning framstå som ogenomträngliga. Att detta faktum dramatiskt minskar den potentiella läsekretsen är synd, för här finns åtskilligt som framtida forskare bör ta lärdom och inspireras av.

Boken koncentrerar sig på en rad av Atterboms, Geijers och Stagnelius minst kända alster – åtminstone utanför vår tids extremnationalistiska kretsar. I första hand rör det sig nämligen om den patriotiska, fornnordiskt inspirerade diktning och poetik som författades under det tidiga 1800-talet. Genom avhandlingen sätts dessa texter i dialog med Martin Heideggers och Bernhard Stieglers teknikfilosofiska arbeten, under vars ledning Virkkula genomför ett antal långt drivna dekonstruktiva läsningar. Detta är spännande grepp, inte minst i förhållande till Geijer som av någon anledning brukar behandlas med samma förnumstighet som hans poesi kan utstråla. Här ska det genast påpekas att Virkkula själv värjer sig mot begreppet ”dekonstruktion”. På denna punkt citerar han Paula Henrikson som ifrågasätter behovet av att dekonstruera romantiker som Stagnelius; deras ironiska poesi, menar hon, dekonstruerar sig bäst på egen hand (s. 124). Mot detta kan invändas att dekonstruktörens arbete väl just går ut på att följa textens inneboende motsägelser och dysfunktioner snarare än att själv plocka isär någonting. Även om hänvisningar till auktoriteter som de Man eller Derrida lyser med sin frånvaro, skärskådar också Virkkula med konsekvent nit de valda texternas logiska och filosofiska premisser i syfte att ställa författarnas föresatser på sin spets – och ända. Att diktens ärende visar sig ”undergrävas fundamentalt” är en återkommande analytisk konklusion.

Minnets fosterland riktar in sig på tiden omkring 1810, en särskilt dramatisk period i den svenska historien. Nederlaget i 1809–1809 års krig mellan Sverige och Ryssland hade som följd att Finland inlemmades i det ryska imperiet. Den sviktande krigslyckan medförde också att Gustav IV Adolf avstattes i en statskupp, varpå en ny kronprins – Jean-Baptiste Bernadotte, sedermera Karl XIV Johan – rekryterades ur den franska militären. I Europa pågick som bäst Napoleonkrigen. Dessa omvälvningar satte djupa spår i den samtida litteraturen, vilken dels försökte bearbeta det nationella trauma som åsamkats av krigsförlusten, dels mana till nationell resning genom att påminna om Sveriges äldre, i teorin mer ärofyllda, historia. Det var också vid denna tid som den svenska romantikens viktigaste publicistiska organ lanserades och det inflytelserika Götiska förbundet grundlades.

Som Virkkula visar skulle romantikerna, jämfört med tidigare generationer, närma sig det förflutna både mer svärmiskt och mer kritiskt. Eftersom de historiska urkunderna inte alltid levde upp till poeternas högt ställda förväntningar krävdes kreativa insatser för att uppfinna en värdig historia, och för att upprätta en kontinuitet mellan minnena av forntidens hjälteålder och den storslagna framtid som väntade bortom den prekära samtidens horisont. Just denna vilja att rekonstruera och *manipulera* nationens minnen är också vad som intresserar Virkkula. Avhandlingen är alltså inte i första hand upptagen vid minnet och minnandet i någon självbiografisk bemärkelse, utan fokuserar i stället de praktiker och abstrakta minnen som i en vidare mening relaterar till svenskarnas kulturella självförståelse. Även om det finns en tendens att allt för entydigt vilja skilja mellan det ”personliga” och ”politiska” (se t.ex. s. 31) – något som är särskilt svårt innan den självbiografiska genren konsolideras mot mitten av 1800-talet – står det klart att Virkkula tillför någonting helt nytt i relation till den tidigare forskningen. Parallellerna till idéhistorikern Torkel Molin och hans undersökning av den götiska ideologin är förvisso tydliga, men Virkkula intresserar sig mer specifikt för poesins roll i det nationalromantiska projektet. Han närmar sig också frågan på teoretiska premisser som i grunden skiljer sig från Molins.

Vad som är speciellt med det unglitterära avantgarde som såg sig kallade att återupprätta Sveriges ära var att deras nationalistiska ambitioner löpte parallellt med en strävan efter andlig och litterär väckelse. De bilder som frambesvors av en mer au-

tentisk och manlig förhistoria överlagras konsekvent med olika mytologiska gudavärldar, samt med idealistiska drömmar om ett själens urhem, formulerat i mer eller mindre precisa platonistiska termer – men alltid i kontrast till samtidens relativa förfall. Virkkula gör härvidlag en poäng av att romantikerna, som de första moderna, också gav uttryck för en radikal kritik av det moderna livet. Medan man tidigare förstod tiden och historien cykliskt dominerades 1800-talet i stället av ett framstegstänkande där den tydliga förbindelsen mellan framtid och förflutet skurits av. Romantikerna tog i viktiga avseenden strid mot en sådan föreställning genom att i sin litteratur och filosofi försöka definiera en konkurrerande tidsordning: det vill säga en ny – föregivet ursprunglig – relation mellan nu, då och kommande. Upplevelsen av att vara en främling i sin tid, eller att tiden är ur led, svarar alltså mot ett aktivt försök att ställa den till rätta.

Lika mycket som det romantiska projektet kan ses som en flykt till det översinnliga, mer specifikt till det minnets ljuva fosterland som hos nyplatonismen föregriper själens jordiska exil, handlar det om att upprätta förbindelser mellan det jordiska nuet och det eviga. Virkkulas avhandling utgör i sin tur ett försök att kartlägga de respektive författarnas mnemotekniska ansatser: det vill säga deras ambitioner att på litterär väg skapa historiska och mytologiska minnen förbundna med en högre värld bortom tiden. Den primära frågan är dock inte vad Stagnelius, Geijer och Atterbom själva ville uppnå med sina dikter, utan hur man ska beskriva texternas "fenomenologiska funktionssätt" (s. 59). Denna analys innefattar också ett studium av litteraturens tillkortakommanden. Som redan antytts menar Virkkula att poeternas litterära och historiska arbeten präglas av både konstnärliga läsningar och filosofiska kortslutningar, en oundviklig konsekvens av deras försök att mäkla samma skilda källor och tidshorisonter under sken av harmoni och logik.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter hämtas bland annat från den forskning om nationalism och kulturellt minne som utvecklats i Tyskland (s. 46–74). Vid sidan av historikern Reinhardt Koselleck och hans beskrivning av det gemensamma erfarenhetsrum som uppstår runt år 1800, läggs en särskild tonvikt vid litteraturforskaren Aleida Assmanns, och hennes man, egyptologen Jan Assmanns, studier av myt och minne. Härifrån hämtas flera produktiva begrepp. Bland dessa kan exempelvis nämnas *mythomotorik*, som Jan Assmann

använder för att beskriva mytologins dubbla samhällsfunktion: å ena sidan att legitimera strukturer, å andra sidan att undergräva och omstörta befintliga tankesystem och gemenskaper. Från Aleida Assmann övertas i sin tur distinktionen mellan kulturellt lagrings- och funktionsminne, vilket, lite förenklat, betecknar skillnaden mellan minnet som databank och dess praktiska tillämpning med avseende på olika sociala sammanhang. Dessa idéer blir viktiga i studiet av den *mythopoesis* som romantikerna ägnade sig åt: det vill säga deras ambitioner att skapa ett nytt nationellt mytologiskt medvetande. Avsnittet utgör en utmärkt introduktion till den livaktiga forskning om kulturellt minne som bedrivs på kontinenten, men som konstigt nog endast gjort smärre avtryck i den svenska litteraturvetenskapen. Att många av de centrala texterna endast finns tillgängliga på tyska är sannolikt ett av skälen. Av denna anledning är det därför synd att kapitlets omfångsrika citat har lämnats oöversatta – ett medvetet val av författaren (s. 44, n. 65) som inte är alldeles lyckat.

Som tidigare påtalats intar även Heideggers och Stieglers respektive filosofier en framskjuten plats i avhandlingen, och deras verk ägnas också en längre presentation (s. 75–93). Här rör det sig framförallt om Heideggers sena skrifter om teknik, samt om fransmannen Stieglers arbeten i hans efterföljd. I Heideggers "Die Frage nach der Technik" (1953) formuleras den berömda devisen att teknikens väsen inte är någonting tekniskt. Med detta menar Heidegger att frågan om teknikens inverkan på människan och naturen inte kan reduceras till själva den tekniska apparatur som vi använder oss av. Snarare har det tekniska att göra med sättet på vilket vi begriper och förhåller oss till världen. I moderniteten tar sig teknikens väsen uttryck i ett tillrättaliggande av tillvaron (*Ge-stell*) vilket innebär att tingen, naturen och människorna reduceras till resurser som alltid står redo att exploateras. Denna ontologiska utarmning av livet kontrasteras mot de antika grekernas numera bortglömda förståelse av teknik som *tekhmē*, ett begrepp som betyder hantverk eller skapande, men som för Heidegger också rymmer ett annat, mer autentiskt förhållningsätt till världen och oss själva. Teknikens väsen är i denna förteknologiska tillvaro inte autonomt i förhållande till människan, utan fungerar i stället som ett sätt att avtäcka varat. Detta sker emellertid på ett sätt som inte underställer världen människans absoluta kontroll och resurstänkande.

Fransmannen Bernhard Stiegler, som gick bort

2020, har kommit att bli ett tongivande namn inom den kontinentala filosofin – en berömmelse som bland annat vilar på hans notoriskt svårlästa fyrbandsverk *La technique et le temps* (1994–2001). Stiegler kan sägas fortsätta där Heidegger slutade i ”Teknikens väsen”, men reviderar i viktiga avseenden hans slutsatser. För Stiegler existerar ingen ursprunglig, förteknologisk idyll; tvärtom har människan alltid varit tekniskt betingad. Teknikens väsen kan därför inte lokaliseras utanför tekniken, i vårt vara-i-världen, eftersom det mänskliga medvetandet i själva verket möjliggörs just genom olika tekniska proteser. Att tänka sig tid och att föreställa sig en framtid är exempelvis beroende av externa minnen av sådant vi aldrig har upplevt: ärvda erfarenheter och förväntningshorisonter som lagras i olika typer av tekniska objekt, förmedlade genom kulturella praktiker. För Stiegler finns inget inre som inte redan har präglats på de externa tekniska hjälpmedel genom vilka vi mottar och formar världen. Detta ”redan-där” blir också en central analytisk term i Virkkulas avhandling.

Med hjälp av Heidegger och Stiegler föresätter sig Virkkula att studera hur det tekniska tänkandet kommer till uttryck i romantikens litteratur – och då specifikt hur minnen och myter ges en teknisk funktion genom att nyttjas som resurser i den litterära och nationalistiska kampen. Samtidigt vill avhandlingen undersöka villkoren för att frigöra minnet från dess ”teknicitet” och karaktär av *Ge-stell*. Emedan Virkkula ofta pekar på poesins konstitutiva oförmåga att bryta sig ur den ”temporalt-tekniska läsningen” (s. 347) visar han samtidigt hur det konstnärliga misslyckandet, eller det medvetet redovisade glappet mellan realitet och ideal, kan peka ut en riktning mot det outsägliga: mot det som låter sig skönjas bortom ”den tekniska apparaturen”. ”Evigheten”, skriver Virkkula, ”förblir oåtkomlig, men ut-lovandeakten kan, som en form av estetiserad religion, vara tillräcklig här och nu” (loc. cit.).

Som det ovanstående citatet visar kan inflytandet från Heidegger och Stiegler observeras även på den syntaktiska nivån, och avhandlingen är full av konstruktioner såsom ”ut-lova”, ”äter-ställa”, ”inställa” med mera. Det rör sig om neologismer och inte om etablerade heideggerianska termer, dock inspirerade av filosofens ”tendens att låta vissa begrepp bli produktiva genom den spänning som uppstår när de upprepas på subtilt skiftande vis och möter nya, ovana kontexter” (s. 80). Jag kan dock tycka att Virkkulas analytiska poänger framgår nog så bra av resonemangen i övrigt; effekten av det ori-

ginella språkbruket är snarare att den redan svår-tillgängliga texten blir ännu mer överlastad. Grep-pet är emellertid talande för den idiosynkratiska väg som Virkkula ofta väljer, och som även blir tydlig i presentationen av hans teoretiska ledstjärnor.

Virkkulas läsningar av Heidegger och Stiegler fyller sin funktion genom att någorlunda lättfattligt introducera deras teknikfilosofiska tankar och den begreppsapparat som sedan används i analyserna. Det är emellertid slående att nästan ingen sekundärlitteratur har begagnats i de aktuella avsnitten – ett anmärkningsvärt faktum givet de många (divergerande) tolkningar som föreligger, särskilt i fråga om Heidegger. Virkkula visar att han är väl insatt i källtexterna, men det är en brist att avhandlingen inte går i dialog med den filosofiska forskningen på samma sätt som den litteraturvetenskapliga. Särskilt vad det romantiska draget hos Heidegger och Stiegler anbelangar så hade en utblick mot den rikhaltiga forskningen på området varit värdefull.

Heideggers inställning till tekniken beskrivs som ”klart nostalgisk” (s. 79), en position som också Stiegler kritiserar i sina böcker. Vidden av Heideggers ”nostalg” – vilken i likhet med romantikerna manifesterar sig i en vilja i att återvända till bortglömda, sannare vara-former, men också i megalomana drömmar om det tyska folkets öde – hade dock kunnat belysas mer ingående, särskilt som den får metodologiska konsekvenser för undersökningen. Detsamma kan i någon mån sägas även om Stiegler, som i sin tur återvänder till den antika mytologin för att utvinna ett tekniktänkande okorrumpert av den moderna metafysikens antropocentrism. Som senare kommentatorer har påtalat (se till exempel *Stiegler and Technics*, red. Howell & Moore, 2013) återfinns i Stieglers produktion ofta ett nostalgiskt sentiment, särskilt i förhållande till livet innan konsumtionssamhällets utbredning. I sammanhanget kan man också nämna hans idéer om att återförtrolla världen genom ”rekonstruktiv” teknologi, bland annat i *Réenchanter le monde. La valeur esprit contre le populisme industriel* (2006). Virkkula beskriver sin användning av Heidegger och Stiegler i termer av en produktiv anakronism som speglar ”spänningen mellan romantikens texter och de diskurser av myter och kulturellt minne de svarade på” (s. 92). Jag vill snarare mena att speglingsförhållandet ligger i den direkta likheten mellan den romantiska minneskulturen och de båda teknikfilosofernas utgångspunkter. I varje fall är detta en fråga som hade behövt diskuteras mer ingående.

Som redan bör stå klart är Virkkulas avhandling ett mycket ambitiöst verk. Utöver inledning och ett separat teorikapitel innefattar boken ytterligare fem analyskapitel av skiftande längd. I kontrast till avsnitten om Heidegger och Stiegler mejslas argumenten fram genom noggsamma genomgångar av den tidigare forskningen, varefter de egna analyserna i regel mynnar ut i mer teoretiska diskussioner av undersökningens resultat. Stundtals uppstår då ett omvänt problem, det vill säga att argumentationen hämmas av en överdriven vilja att kommentera och dokumentera den tidigare forskningen. Undantaget är den synnerligen intressanta ämneshistoriska metarefleksion som löper genom boken. Som Virkkula visar har det i den tidigare litteraturen, och särskilt i den om Geijer, funnits en tendens att närma sig romantikens nationalistiska projekt med liknande ideologiska förtecken, något som också påverkat förståelsen av det tidiga 1800-talets litteratur. Här finns material till en fristående studie som Virkkula, med sin nyvunna doktorsgrad under bältet, gärna hade fått skriva.

Avhandlingens första analyskapitel (s. 94–126) inriktar sig på vad Virkkula kallar Stagnelius "Patriotiska sånger", en samling opublicerade dikter med nationalistisk och våldsglorifierande karaktär som författades någon gång mellan 1812–15 – det vill säga när Stagnelius endast var i den tidiga 20-årsåldern. Detta märks – och hade kanske motiverat en mer fördjupad reflektion. Mot bakgrund av den politiska turbulensen i Sverige och Europa sjunger dikterna de svenska kungarnas och den krigiska ärans lov i oförtäckt polemik mot Napoleon. Som Virkkula visar skrivs emellertid politiska händelser och personer också in i ett kosmiskt frälsningsdrama där de historiska minnena, vilka omväxlande överlagras med kristen symbolik och fornordisk mytologi, ges funktionen av andliga riktningssigare mot en stundande himmelsk förlösning. Den paradoxala effekten är att de historiska hjältar och krigssegrar som besjungs relativiseras på ett radikalt vis. Drömmen om evigheten övertrumfar de jordiska gärningarna, som ju lika gärna kunde ha utförts av andra. Den gudomliga plan som Stagnelius skriver fram kommer i teorin att realiseras oavsett hur deras individuella öden faller ut. Myt och äreminne reduceras alltså till verktyg i det över sinnligas tjänst.

I bokens andra och längsta kapitel (s. 127–223), en mindre bok i boken, fokuseras Geijers poetiska och filosofiska texter i Götiska förbundets tidskrift *Iduna* – en fosterländskt orienterad propagandaap-

parat som föresatte sig att behandla olika ämnen rörande den nordiska fornåldern och skaldekonsten. Målet för Geijer, som ensam stod för innehållet i *Idunas* första nummer, var att vitalisera svenskarna genom att väcka nytt intresse för nationens förhistoria. Nationen förstås hos Geijer organiskt, som en personlighet vars minnen lägger grunden för en ständig självreflektion och ett ständigt återupptäckande av sig själv. Ändå förefaller nationen behöva hjälp i detta minnesarbete, varför poeter och historiker anmodas att påminna folket om de bortglömda mytologiska hävder som samtidigt, paradoxalt nog, är bestämmande för nationens särart. Som Virkkula övertygade visar är detta lättare sagt än gjort. I sina dikter kämpar Geijer med att skriva en mytisk poesi som inte enbart reproducerar fornålderns mytvärld till det yttre, eller lånar myten till enkla politiska allegorier. Snarare vill han återuppväcka forntidens själva ande, vilken i sin tur betraktas som en aspekt av den kristna uppenbarelse i Geijers religionsfilosofiska system. Precis som hos Stagnelius hotar emellertid den religiösa överbyggnaden att förringa betydelsen av de historiska hävder som ska resa Sverige ur sitt förklenade nu. Detta innebär i sin tur att till och med idéen om nationen, som är helt central för den göticistiska ideologin, i slutändan förlorar något av sin betydelse. Som Virkkula föreslår bör dessa filosofiska motsägelser ha varit bidragande till att Geijer från 1818 och framåt lade det mytopoetiska projektet på hyllan och istället blev akademisk historiker på heltid.

I det tredje analyskapitlet (s. 224–273) återvänder Virkkula till Stagnelius, denna gång med fokus på hans märkliga hexameterrepos *Wladimir den store* (1817). Verket förbryllar inte minst genom sin ryska tematik. Med lös utgångspunkt i den medeltida *Nestorskrönikan* gestaltar nämligen Stagnelius "kristnandet av Kievrus efter Vladimir I:s beslut att låta döpa sig år 988" (s. 226). Att Stagnelius låter sitt epos utspela sig på arvfjordens territorium har flera möjliga förklaringar. Dels slås det fast att Wladimir stammar från den mytiske sveahövdingen Ruriks ätt och därför delvis är svensk. Dels framträder Wladimir som en station på vägen i ett större kosmiskt schema, vilket i sin tur pekar fram mot Alexander I – genom sin segerrika kamp mot Napoleon en möjlig förkunnare av en ny guldålder. Som Virkkula argumenterar kan även intresset för Ryssland förstås som ett slags exponeringsterapi där mötet med faran blir ett sätt att begripliggöra och rädda den egna nationen. Den centrala poängen i kapitlet handlar emellertid om den mytomotoriska logik

som strukturerar Stagnelius vilda blandning av mytologiska, historiska och uppiktade källor. Genom att självmedvetet förevisa det konstruerade draget i eposets historiografi synliggörs det nationella minnesarbetets teknicitet: det vill säga hur behovet av att uppfinna sig själv motiverar ett kreativt, och allt annat än naturligt, uppfinnande av det förflutna.

I det följande kapitlet (s. 274–319), som också hör till bokens bästa, avhandlas Atterboms nationella minnesdikning med utgångspunkt i ”Skaldar-mal” (ungefär: poesins språk) från 1811. Dikten beklagar empatiskt den avförtrollade samtiden som inte längre uppfylls av vikingatidens manna-kraft och mytvärld. Likväl slutar ”Skaldar-mal” i en hoppfull uppmaning till den nya generation av poeter som ska förvalta nationens arv. Som Virkkula visar är Atterbom den av de tre poeterna som ser mest ljust på utsikterna att väcka de gamla gudarna till liv, i alla fall vid denna tidpunkt. I själva verket kan det hos Atterbom framstå som att arbetet redan är slutfört, trots att han i ”Skaldar-mal” låter diktens älvor och vise män en ställa en rad obekväma frågor om folkets egentliga intresse för retrogardistisk mytpoesi. Som Virkkula vidare konstaterar tycks också Atterbom föreställa sig att nationens andliga förnyelse, efter att projektet väl har satts igång, per automatik kommer generera nya poetiska minnen – vilket bland annat Geijers arbete med *Iduna* tas som intäkt för. Detta förhållande kan förstås psykologiskt mot bakgrund av Atterboms ökända svårigheter att slutföra de arbeten han utlovat (men nu slipper skriva). På ett mer generellt tekniskt-filosofiskt plan blir dock konsekvensen av Atterboms hållning att betydelsen av den individuella författaren förminskas i ljuset av den nya gryning som redan ligger förborgad i det förflutna. I en väl-funnen mening sammanfattar Virkkula: ”Snarare än att skriva (fram) en ny gryning är det gryningen som producerar sina poeter” (s. 315).

Avhandlingen avslutas med ett kortare kapitel (s. 320–341) som har karaktär av epilog. Detta postskriptum kan dock samtidigt läsas som en typ av prolog eftersom avsnittet behandlar en rad centrala utgångspunkter för avhandlingens förståelse av den romantiska minnesfunktionen. I fokus står ett av Stagnelius odaterade filosofiska fragment, som i de samlade skrifterna går under namnet ”Är Minnet i allmänhet”. Titeln är hämtad från den första meningen i texten som lyder: ”Är Minnet i allmänhet nödvändigt för människans räddning, för hennes återgång från mörkret till ljuset, måste utan tvivel minnet av hennes brott härvid äga en slags fö-

reträdesrätt”. Den ursprungliga synd som avses är att ha glömt bort det minnets fosterland där själen en gång hade sin hemvist. Förmågan att minnas – företrädelsevis genom kärlekens symboler – är därför central för människans frälsning, men som Virkkula visar reducerar samtidigt erinringens imperativ, inte minst såsom det kommer till uttryck i poesin, världen till ett tekniskt system. Han skriver: ”Den objektiva världen, världen bestående av objekt, fungerar [...] som en verktygslåda där det bästa donet bara väntar på att greppas” (s. 336). Därtill kvarstår problemet att poesin, som en rent diskursiv produkt, aldrig kan etablera någon direktkontakt med det eviga. Likväl argumenterar Virkkula för att Stagnelius dikter, när de erkänner sitt misslyckande och visar på sina egna begränsningar, faktiskt också kan peka på någonting onämnbart utanför systemet – ett ”något” som dock inte låter sig framställas i filosofins form. I kapitlet gör Virkkula även den viktiga poängen att det ofta är i mindre kända, eller estetiskt lyckade, texter av Atterbom, Geijer och Stagnelius som denna utväg låter sig skönjas. De ovanstående referaten fångar bara en bråkdel av Virkkulas tankeväckande iakttagelser och förenklar med nödvändighet den filosofiska diskussion som utgör en central del av undersökningen. På denna punkt kan det dock invändas att den konsekventa tillämpningen av framförallt Stiegler idégods ibland leder till ensidiga läsningar av dikterna. Ytterst handlar det om Virkkulas syn på poesi och relationen mellan poesi och teori, frågor som gärna hade fått diskuteras utförligare i bokens inledande kapitel. I praktiken närmar sig Virkkula ofta litteraturen som en typ av tänkande, eller som en form av performativ politisk teknologi, snarare än ett konstnärligt uttryck. Av detta följer att det ibland blir otydligt om teorin används för att förklara dikterna, om dikterna utgör exemplifieringar av Stiegler och Heideggers teser, eller om de i själva verket ska betraktas som analoga filosofiska utsagor.

En annan konsekvens av Virkkulas förhållnings-sätt är att minnesarbetet i en dikt kan bedömas i termer av sant eller falsk, autentiskt och fabricerat (ex. s. 116) – kategorier som inte nödvändigtvis är tillämpliga på en poetisk materia. På ett liknande sätt finns en tendens att läsa metaforer bokstavligt snarare än bildligt (ex. s. 333), eller att karaktärisera dikter som motsägelsefulla när de egentligen bara övertar en konventionell platonisk eller plotinsk symbolik (ex. s. 120). Problemet ligger väl i så fall hos Platon själv. Framförallt går det emel-

lertid att invända mot Virkkulas benägenhet att överbetona dikternas idéinnehåll på bekostnad av de subjektiva erfarenheter som det lyriska uttrycket naturligt graviterar mot. Där exempelvis Virkkula, i sin läsning av Geijers "Den 3 juni 1814" (s. 183–186), gör poängen att historiens andar bleknar i jämförelse med diktens kosmiska perspektiv skulle man också kunna hävda att styckets verkliga spänning återfinns i subjektet: i slitningen mellan nationen, den rojalistiska panegyriken och det framblivande minnet av skaldens döde far.

Avslutningsvis vill jag dock återigen betona att *Minnets fosterland* i sin helhet utgör ett krävande, men också mycket imponerande arbete. Boken bryter ny mark inom svensk romantikforskning, inte minst genom sin förmåga att teoretisera 1800-talets estetiska och filosofiska stridsfrågor på nya sätt, samt genom att frilägga den politiska kraft som drömmen om evigheten rymmer. Som Virkkula visar innefattar romantikens längtan bortom jorden också en revolutionär strävan att förändra livets betingelser här och nu. Mig veterligen utgör också avhandlingen den första mer omfattande presentationen och tillämpningen av Bernhard Stieglers teknikfilosofiska resonemang på svensk mark. Om Stieglers inflytande fortsätter att växa kommer också Virkkulas bok att bli en viktig referens att förhålla sig till.

En ytterligare förtjänst med avhandlingen är att den övertygande visar på romantikstudiets fortlopande samhällsrelevans, bland annat i relation till vår egen samtids tids- och minnesparadigm. Som författaren själv formulerar saken: "I en tid som har kallats presentistisk, det vill säga upptagen av sitt eget nu och med ett begränsat erfarenhetsrum (medan framtidshorisonten både expanderar och ter sig allt mörkare) återkommer frågan om det eviga och absoluta, om än i regel under andra beteckningar". Givetvis fortsätter också dagens litteratörer att brottas "med frågan om hur ett annat, bättre tillstånd ska kunna nås från verklighetens och vardagens nivå." (s. 348). Till avhandlingens relevans bör även läggas det faktum att 1800-talets mythomotoriska mekanismer på ett kusligt vis kan iakttas även i dagens, än en gång krigshärjade, Europa. De politiska diskussionerna som för närvarande förs tenderar emellertid att sakna den komplexa, historiska förståelse av det kulturella minnets dynamik som en avhandling av denna kaliber kan bidra med.

Peter Henning